
Zdroje nebezpečnosti v sociálně vyloučené lokalitě*

VÁCLAV WALACH**

Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni

The Sources of Insecurity in a Socially Excluded Locality

Abstract: The present study aims to contribute to the development of sociological research on insecurity in socially excluded localities in the Czech Republic. Inspiration for the conceptualisation of the subject of this study comes from the field of critical security studies and specifically the Copenhagen and Aberystwyth schools of security and feminism. Empirically, the study draws on the author's long-term experience conducting fieldwork in socially excluded localities, mainly in the socially excluded locality Havířov-Šumbark. The study concludes that insecurity cannot be reduced to just the issue of crime or violence, as existing scholarship has done. An element of insecurity in socially excluded localities is also represented by territorial stigmatisation and structural victimisation, that is, fear of the consequences of symbolic pollution and declining living standards or low social status. Symbolic stigmatisation and structural victimisation have a constraining effect on how inhabitants of excluded localities live their everyday lives, albeit in different ways than street crime does.

Keywords: insecurity, socially excluded localities, physical violence, street crime, territorial stigmatisation, structural victimisation

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2018, Vol. 54, No. 2: 253–275

<https://doi.org/10.13060/00380288.2018.54.2.401>

Úvod

Z bezpečnostního hlediska představují zlom v percepci sociálně vyloučených lokalit tzv. události ve Šluknovském výběžku. Ty zahrnovaly 18 demonstrací, které zorganizovali místní obyvatelé mezi srpnem a říjnem 2011 na protest vůči „romské kriminalitě“. Rozhodující záminkou se jim pro to stal tzv. mačetový útok, kdy čtveřice Romů napadla a vážně zranila hosty jednoho baru v Novém

* Vznik této studie byl podpořen z projektu SGS-2016-061, který poskytla Západočeská univerzita v Plzni pro rok 2017. Za četné diskuse ohledně předmětu této studie děkuji členům a členkám Kolektivu BRIZOLIT a za připomínky k ní samotné jsem vděčný Dagmar Rychnovské a dvěma anonymním recenzentům.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Václav Walach, Ph.D., Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, Sedláčkova 268/38, 306 14 Plzeň, e-mail: vaclav.walach@gmail.com.

Boru [MV ČR 2011]. V historii České republiky (ČR) se zdaleka nejednalo o první protiromské demonstrace, téma nebezpečnosti ve vyloučených lokalitách bylo nejpozději akcentováno v roce 2008 v litvínovském Janově. Na rozdíl od Janova se však šluknovské události zapsaly jako protestní jednání namířené proti sociálně vyloučeným Romům, za nímž poprvé primárně nestáli ultrapravicoví aktivisté [Mareš 2013]. Nejspíš i proto získaly šluknovské události velkou pozornost nejen široké veřejnosti, ale také novinářů a politiků. Například senátor Jaroslav Doubrava spekuloval i o nasazení armády k ochraně „slušné a produktivní většiny“ před „nepřizpůsobivou menšinou“, slovy ústecké hejtmanky Jany Vaňhové [Slačálek 2014: 144, 149].

Vedle výrazné etnizace šluknovských událostí a jasného morálního rozdělení rolí mezi „bílou většinou“ a „černou menšinou“ se dosavadní výzkumné zpracování tohoto tématu shoduje na minimálním zastoupením obyvatel vyloučených lokalit ve veřejném, respektive mediálním diskurzu. A pokud už prostor pro vyjádření svých názorů dostali, nezřídka se tak dělo v deformované podobě [Kluknavská, Zagibová 2013: 308]. Celkově tito lidé promlouvali z mocensky asymetrické pozice, což dokládá neproblematizování protiromských stereotypů ve zpravodajských denících a přejímání názorů policie a jiných státních institucí jako faktů ze strany novinářů [Křížková 2013: 40, 67; Lupták, Paul 2012].¹

Tato studie se zaměřuje výhradně na obyvatelstvo vyloučených lokalit a jeho představy o nebezpečnosti v daném kontextu. Zajímá se o *význam*, který je nebezpečnosti připisován obyvateli vyloučených lokalit v místě jejich bydliště, neboť staví na přesvědčení, že pouze studiem lidí, jichž se tato problematika týká, lze usilovat o dostatečné porozumění tomu, co nebezpečnost ve vyloučených lokalitách znamená. Jako taková si tato studie klade za svou výzkumnou otázku: Jaké zdroje nebezpečnosti lze identifikovat v diskurzu sociálně vyloučené lokality?

Zodpovězením této otázky chce předkládaný článek přispět k prohloubení sociologického porozumění problematice nebezpečnosti ve vyloučených lokalitách. Dosavadní výzkumy vesměs redukovaly toto téma na otázku násilí a obecně pouliční kriminality, sociálně patologických jevů, politického extremismu a politicko-byrkratického řízení v těchto lokalitách (nulová tolerance, činnost policie, role zaměstnanců ubytoven aj.) [AUGUR Consulting 2015; Ort, Ripka, Pospíšil 2016; Trlifajová et al. 2015; Vaňková 2008; Walach, Císař 2013; Walach 2016a]. Tento článek ukazuje, že obyvatelé vyloučené lokality rozumějí nebezpečnosti ve vyloučené lokalitě podstatně širěji. Opírá se přitom o analýzu tří hlavních zdrojů nebezpečnosti, které byly identifikovány v diskurzu lokality Havířov-Šumbark a které nazývám jako fyzické násilí, teritoriální stigmatizaci a strukturální viktimizaci.

¹ Tento pohled sdílela také veřejnost. Z 11 aktérů hodnotila místní vyloučené obyvatelstvo vůbec nejhůře a naopak policii a představitele obcí nejlépe [CVVM 2011]. Na tom se patrně podepsala skutečnost, že obyvatelé vyloučených lokalit byli již dříve ve veřejném mínění chápáni jako „bezpečnostní riziko“ [GAC 2008: 25].

Zahrnutí dvou posledně uvedených fenoménů, které byly v souvislosti s bezpečností analyzovány zatím jen okrajově [Lupták 2017a], je v souladu s promyšlením nebezpečnosti v kritických bezpečnostních studiích (KBS). Z této disciplíny výhradně čerpám při konceptualizaci svého předmětu výzkumu. Jakmile ji stručně představím a formuluji svá konceptuální východiska, zaměřím se na reflexi výzkumného kontextu, konstrukce dat a jejich analýzy. Poté budu podrobněji analyzovat výše uvedené zdroje nebezpečnosti a závěrem načrtnu implikace pro další výzkum.

Konceptualizace: od bezpečnosti k nebezpečnosti

Kritická bezpečnostní studia nepatří v české akademické obci mezi nejznámější disciplíny, i když k nim hlásících se autorů přibývá [např. Bureš 2015; Daniel, Rychnovská 2015; Ditrych 2014; Lupták 2017b; Lupták, Walach 2015; Rychnovská 2016; Tvrda 2016]. Za jeden z důvodů tohoto vývoje lze považovat skutečnost, že KBS se dlouhodobě pokoušejí o adekvátní konceptualizaci bezpečnosti jakožto výzkumného předmětu. Bezpečnost je sice studována také v jiných disciplínách, zejména v sociologii či kriminologii [např. de Lint, Virta 2004; Zedner 2009] a antropologii [např. Goldstein 2010; Maguire, Frois, Zurawski 2014], avšak zájem o její konceptualizaci je zde výrazně menší.²

Následující stručná analýza konceptualizace bezpečnosti (a nebezpečnosti) v KBS je motivována přesvědčením, že tato disciplína může napomoci překonat poměrně častý nedostatek empirického výzkumu, jímž je nedostatečné vymezení bezpečnosti jakožto předmětu výzkumu [viz Bigo 2014].³ Ať už je chápána intuitivně a implicitně, anebo přejímá význam od jiných konceptů a je tedy s nimi zcela zaměnitelná (např. kriminalita), v obou případech to vede k tomu, že přestává být zřejmé, co má být pod hlavičkou bezpečnosti vlastně studováno a kde se tedy nacházejí analytické hranice mezi ní a jinými koncepty. Podle Willema

² To lze vysvětlit upřednostňováním jiných konceptů, které jsou pro tyto disciplíny tradičnější a s nimiž se problematika bezpečnosti zčásti překrývá: zločin v případě kriminologie, sociální řád u antropologie.

³ Jako příklad selhání adekvátního konceptualizování bezpečnosti lze uvést jinak velmi kvalitní studii Orta, Ripky a Pospíšila [2016]. Ačkoli se autoři inspiroují v KBS, konkrétně v teorii sekuritizace tzv. kodaňské školy [srov. Buzan, Wæver, de Wilde 2005], tento přístup nemůže postihnout „emický koncept bezpečí“ [Ort, Ripka, Pospíšil 2016: 58], o který jim šlo především. Sekuritizace označuje teorii, podle níž rozhodují o prohlášení určitého tématu za téma bezpečnostní politické elity, což legitimizuje využívání neliberálních opatření. Nejspíš také proto tato studie žádné emické koncepty bezpečí explicitně nediskutuje, ač jsou jejich rysy v citacích informantů patrné a v zásadě korespondují s tím, co níže analyzuji jako fyzické násilí. Mám za to, že autoři by byli s to ve své analýze pokročit dál, kdyby znali debaty v KBS podrobněji. Domnívám se tak i proto, že studie přináší řadu cenných poznatků o důsledcích sekuritizace jakožto celospolečenského fenoménu pro Romy žijící na ubytovnách.

de Linta [2009: 1] se bezpečnost ujala v tolika disciplínách proto, že je všeobecně „konotativní a rezonanční“ – „spojuje osobní a politické, každodenní a existenční, naděje i obavy“. Nejspíš i proto byly také v bezpečnostních studiích otázky konceptualizace bezpečnosti dlouho opomíjeny. Historii KBS lze v tomto ohledu číst jako výraz nespokojenosti s touto situací a snahu o sjednání nápravy.

KBS vznikla v opozici vůči tradičním bezpečnostním studiím [Peoples, Vaughan-Williams 2014]. Bezpečnostní studia se ustavila po druhé světové válce jako součást oboru mezinárodních vztahů. Definovat je lze jako studium „vojenských prostředků, které používají aktéři v [anarchickém] mezinárodním systému, aby dosáhli svých politických cílů“ [Snyder 1999: 3–4]. O bezpečnosti se přitom uvažovalo jako o „nejvyšším cíli“ [Waltz 1979: 126] každého státu, aniž by se ji kdokoli pokusil definovat. Toto pojetí se začátkem osmdesátých let začalo jevit jako nedostatečné. Nejenže byla uznána relevance nevojenských hrozeb, ale také se preference bezpečnosti státu nad bezpečností jiných aktérů zdála stále méně ospravedlnitelná, především s ohledem na pokles mezistátních konfliktů [Buzan, Hansen 2009: 156–225].

Opuštění militaristické a státocentrické definice bezpečnostních studií vedlo k debatám o nutnosti bezpečnost konceptualizovat. Kritici KBS správně namítali, že se kvůli stále volnějším pojetí bezpečnosti ocitá v sázce koherence celé disciplíny [např. Walt 1991]. To lze ilustrovat na konceptu lidské bezpečnosti (human security), formulovaného na půdě Organizace spojených národů na základě stejné reflexe, jakou provedli zastánci kritického obratu v bezpečnostních studiích [Kaldor 2014]. Lidská bezpečnost do svého středu postavila jednotlivé lidi a jejich potřeby v ekonomické, potravinové, zdravotní, environmentální, osobní, společenské a politické oblasti. Takto široce vymezená bezpečnost však nabízí jen minimum informací o tom, jak ji obsahově specifikovat a odlišit od jiných konceptů. Slovy Rolanda Parise [2001: 93]: „Jestliže lidská bezpečnost znamená téměř cokoli, potom fakticky neznamená nic.“

Aby bezpečnost ve svém širokém pojetí nebyla jen synonymem pro „všechno krásné“ [Hoogensen, Stuvøy 2006: 210] či „politicky dobré nebo žádoucí“ [Wæver 1995: 47], bylo třeba její studium nějak zakotvit. V devadesátých letech vystoupily do popředí dva přístupy. Ten první se překrývá s agendou kodaňské školy. Ta navrhovala zkoumat bezpečnost jako řečový akt, jímž se některé téma stává existenční hrozbou tehdy, prohlásí-li jej za ni mocenské elity [Buzan, Wæver, de Wilde 2005]. Ten druhý, asociovaný s aberystwythskou školou a feminismem, k bezpečnosti přistupoval skrze studium hrozeb – nejen existenčních –, jimiž jsou lidé omezovali ve svém každodenním životě [Booth 2007; Tickner 2005].⁴ Zatímco

⁴ Spektrum možných hrozeb je i zde velmi široké. Ken Booth [1999: 49] jej vymezuje „od přímého fyzického násilí (války) přes strukturální a ekonomické formy útisku (otroctví) po více existenční hrozby identity (kulturní imperialismus)“. Podobně J. Ann Tickner [1997: 624] rozumí opaku bezpečnosti jako souboru „všech forem násilí, včetně fyzického, strukturálního a ekologického“.

Kodaň volá po studiu bezpečnosti dělané shora, Aberystwyth a feminismus po zkoumání zkušeností s nebezpečností viděných zdola, z pozice marginalizovaných a utlačovaných [Enloe 1996; Wyn Jones 1999].

Ve svém výzkumu jsem se po vzoru jiných výzkumníků [např. D'Costa 2006; Jarvis, Lister 2013] přiklonil ke kombinaci obou těchto přístupů. Od kodaňské školy jsem převzal chápání bezpečnosti jako diskurzivního konstruktů, „jako terénu, na němž jsou performovány početné identity a rozehrávány [společenské] vztahy“ [Rowley, Weldes 2012: 521]. Inspirován aberystwythskou školou a feminismem jsem na bezpečnost nahlížel optikou hrozeb, s nimiž se potýkají marginalizovaní. Orientaci na hrozby rozvinul Ken Booth [1991: 319], jenž přitom vyšel ze standardní slovníkové definice bezpečnosti coby „absence hrozeb“. Také další autoři poukázali na to, že koncepty bezpečnosti a nebezpečnosti jsou úzce spojené. Např. Ole Wæver [2011: 473, kurzíva původní] prohlásil, že „diskuse o bezpečnosti je diskusí o hrozbě“. Mick Dillon [1996: 78] razil cestu pojetí, kdy „nebezpečnost je vždy již součástí bezpečnosti“. A David Campbell [1992] vztah mezi bezpečností a nebezpečností zcela převrátil, tvrdě, že nebezpečnost konceptuálně předchází bezpečnosti, nikoli obráceně. Bezpečnost bez nebezpečnosti je v podstatě nemyslitelná, což se zrcadlí v etablování pojmu „(ne)bezpečnost“, který začalo používat stále více kritických výzkumníků.⁵

Já se v této studii zabývám zdroji nebezpečnosti, které jsem identifikoval v diskurzu vyloučené lokality Havířov-Šumbark a které umožňují mé výzkumné úsilí lépe zakotvit v daném kontextu.⁶ Cíleně jsem tedy přijal perspektivu obyvatel, a nikoli perspektivu aktérů lokálního vládnutí (místní politici, úředníci, policie aj.). Nebezpečností (překlad anglického termínu „insecurity“⁷) míním stav, kdy je „jednotlivcům či skupinám bráněno v konání toho, pro co se sami svobodně rozhodli, a to v souladu se svobodami druhých“ [Booth 2007: 112]. Jakkoli je tento stav prostoupen obavami z nežádoucího budoucího vývoje, stav nebezpečnosti je záležitostí přítomnosti – nebezpečnost omezuje jedince teď a tady. Proto raději konceptualizuji svůj předmět výzkumu jako zdroje nebezpečnosti, ač jimi nemám na mysli nic jiného než hrozby zapříčiňující stav nebezpečnosti, respektive omezené svobody jednání. Důrazem kladeným na nebezpečnost chci předejít nedorozumění, jež by za problém považovalo pouze to, co teprve přijde, a nikoli také to, co existuje nyní.

⁵ V českém kontextu viz např. Lupták [2017b].

⁶ Zacilení bezpečnostního výzkumu na hrozby potvrzují i definice bezpečnosti použité mými informanty: „Nic mi nehrozí.“ „Nebát se ničeho.“ Nebo: „Chránit se a chránit aji lidi, které třeba znáš a takhle.“ I proto, že se jednalo o definice příliš obecné či spíše abstraktní na to, aby zohlednily kontext jejich bydliště, rozhodl jsem se v rozhovorech s informanty soustředit právě na zdroje nebezpečnosti.

⁷ Překládat „insecurity“ jako „nejistota“ nepovažuji za vhodné, neboť tento český výraz spíše odpovídá anglickému „uncertainty“, tj. konceptu, který má přinejmenším v KBS odlišný význam [Booth, Wheeler 2008].

Kontext, data a jejich analýza

Terénním výzkumem ve vyloučených lokalitách se zabývám asi osm let. Navštívil jsem přes 100 vyloučených lokalit napříč ČR a při různých příležitostech mluvil se stovkami jejich obyvatel. Jakkoli v tomto článku vycházím především ze svého výzkumu v Havířově-Šumbarku, nemohu tuto zkušenost nezmínit. Nepochybně totiž utvářela moje mínění o tom, co bezpečnost ve vyloučených lokalitách znamená a jakým způsobem bych o ní měl pojednávat. S tím souvisí také vznik několika mých studií, na které v tomto příspěvku navazuji [např. Walach 2016b, 2014, 2013; Walach, Císař 2013]. Základním podkladem pro tento článek pak byla moje disertační práce obhájená v lednu 2017 [Walach 2016c].

Výzkum v lokalitě Havířov-Šumbark se uskutečnil v letech 2010–2014. Havířov-Šumbark patří mezi 10 % největších vyloučených lokalit v ČR. V době mého výzkumu v ní oficiálně žilo přes 3 500 obyvatel, z nichž 1 200 bylo považováno za sociálně vyloučené [Sociotrendy 2011: 43]. Informace zveřejněné po završení mého výzkumu pak mluvily o počtu 1 800 až 2 100 [GAC 2015]. Za tento nárůst byla činěna zodpovědná pokračující migrace především romského obyvatelstva do lokality, což nelibě nesli místní starousedlíci, romští i čeští. Tradičně se jednalo o lokalitu ubytovávající dělníky a horníky ostravsko-karvinského revíru. Po roce 1989 byl zaznamenán její materiální i symbolický úpadek. Dnes je z hlediska bydlení chápána jako nejméně atraktivní část Havířova a přilehlých obcí [Poledník 2015: 74].

Metodou výzkumu byla etnografie využívající hloubkové rozhovory s místními obyvateli a zúčastněné pozorování. Rozhovorů jsem na diktafon nahrál 55, účastnilo se jich 69 informantů. Strategicky jsem se snažil pokrýt co nejširší spektrum místního obyvatelstva. Mluvil jsem s muži i ženami, mladými i starými, Romy/Cigány i Čechy/Gádži,⁸ starousedlíky i novousedlíky, zaměstnanými i nezaměstnanými, studujícími i důchodci, návštěvníky romské hospody i podniku „jen pro bílé“, abstinenty i závislémi na pervitinu či (ne)výherních automatech, lidmi, kteří se umějí prát a mají odpovídající renomé na ulici, stejně jako s těmi, kteří uznání získávají jinak a jinde, zkrátka s příslušníky nejrůznějších sociálních kategorií, jejichž názory na různá témata se nezřídka lišily.

Naproti tomu zúčastněné pozorování jsem zpravidla realizoval po boku in-

⁸ I když toho bylo o různých způsobech pojmenovávání Romů/Cigánů napsáno více než mnoho, věrnost lokálnímu kontextu mi velí dotknout se tohoto tématu ještě jednou. Moji informanti používali oba výše uvedené výrazy, a to s různými normativními konotacemi. Někdy byl „Cigán“ vnímán jako urážka, jindy jako zdroj hrdosti. Stejně tak „Rom“ býval některými informanty přijímán, jinými zase odmítán jako něco cizího. Já termíny „Rom“ a „Cigán“ používám jako identitární synonyma, která stojí v opozici vůči pojmům „Čech“ a „Gádžo“. Rozdíly mezi nimi jsou primárně etnické, nikoli sociální či občanské povahy. Proto také „Cigána“ a „Gádža“ píše s velkými počátečními písmeny. Pojem „Cikán“ ve studovaném diskurzu zaznamenán nebyl, nepoužívám jej tedy ani já.

formanta Arnošta.⁹ Tou dobou bylo Arnoštovi něco přes 20 let, sám o sobě mluvil jako o Cigánovi a v lokalitě žil spolu se svou rozvětvenou rodinou s občasnými přestávkami od dětství. Arnoštova rodina byla v lokalitě i za jejími hranicemi známa svými bojovými dovednostmi. Sám Arnošt do jistého úrazu sportovně boxoval, následně se přeorientoval spíše na pouliční kariéru [viz Walach, Císař 2013]. Kromě toho často sázel na automatech a užíval pervitin [Walach 2013]. Mnohokrát prohlašoval, že by s obojím chtěl skoncovat. Během mého výzkumu se mu to však nepodařilo. Zúčastněným pozorováním jsem mezi červnem 2012 a prosincem 2013 strávil přibližně 1 100 hodin. V tomto období jsem po čtyři měsíce využíval byt, jenž mi byl poskytnut k výzkumným účelům firmou Byty RPG, největším vlastníkem bytového fondu v lokalitě.

Získaná data mohou být pokládána za poměrně komplexní, dovolující zohlednit různé perspektivy a hledat mezi nimi styčné plochy, stejně jako nesmiřitelné rozdíly. Ve vlastní analýze jsem se však přiklonil k rekonstrukci něčeho, co by mohlo být považováno za dominantní diskurz obyvatel lokality Havířov-Šumbark.¹⁰ Obyvateli vyloučené lokality mám na mysli opravdu všechny, kteří tam žijí. Jsem přesvědčen, že navzdory vysoké komplexitě dat lze ve studovaném diskurzu identifikovat opakující se vzorce, jež jsou vlastní podstatné části informantů bez ohledu na jejich sociodemografické, socioekonomické, biografické a jiné charakteristiky, a že lze tyto vzorce využít pro formulaci zobecňujících poznatků. Nejsou to tedy poznatky platné pouze pro Romy, jak často bývají obyvatelé vyloučených lokalit, včetně té šumberské [srov. Sociotrendy 2011: 43], stereotypně chápání. Jsou to poznatky reprezentující diskurz lokality jako takový.

Tento diskurz, zachycený v zápisech rozhovorů a zápisech v terénním deníku, jsem analyzoval v softwaru MAXQDA. Upřednostnil jsem tematické kódo-

⁹ Jméno je pseudonym stejně jako všechna ostatní jména v tomto textu. Poněvadž jsem neanonymizoval identitu lokality, kde byl výzkum realizován, uvádím ke každé citaci informanta jen tolik doprovodných informací, kolik je třeba k pochopení významu dané citace.

¹⁰ Diskurz chápu podobně jako Ladislav Holý [2010: 11] jako „sociálně utvářenou komunikaci, která vede k produkování ‚textů‘ [...] nabývajících mluvenou, psanou, ikonickou, kinezickou, hudební nebo jinou formu [...] vytvářenou v různorodých kontextech“. Na rozdíl od něj však mnohem více akcentuji roli výzkumníka v terénním výzkumu. Zde se inspiroji zejména v poststrukturalistických autorech, kteří vycházejí z premisy, že „svět [sice] existuje nezávisle na jazyku, ale nikdy to nemůžeme vědět [...], protože existence světa je doslova mimo jazyk a naše interpretační tradice nemyslitelná [Campbell 1992: 6]. Výzkumník je pak ten, kdo analyzuje vše jako „objekt diskurzu“ [Laclau, Mouffe 2014: 130] a vyvozuje z toho určité poznatky, které jsou vždy parciální, nedokonalé a revidovatelné a které odrážejí interpretativní tradice, v nichž je zakotven. Z analytického hlediska přistupuji k diskurzu jako k explicitnímu obsahu promluv, diskurz ve smyslu latentní gramatiky či strukturující struktury, která pomáhá vysvětlit studované jednání, ponechávám zde stranou. Zajímá mě totiž primárně obsah diskurzu, tj. významy připisované nebezpečnosti.

vání, díky němuž jsem mohl pospolu analyzovat jednotlivé úryvky textu týkající se vybraného tématu (např. hrozba, bezpečnostní prostředky, gender, umět mluvit, zlá doba). Kombinoval jsem tedy jak kódy deduktivně odvozené z literatury, tak spíše induktivně vytvořené kódy, které byly specifické pro studovaný diskurz.¹¹ Analýza každého kódu pak směřovala ke specifikování jeho dimenzí a stanovení otázek pro další analýzu.

Poznatky

V diskurzu lokality Havířov-Šumbark jsou patrné tři hlavní zdroje nebezpečnosti: fyzické násilí, teritoriální stigmatizace a strukturální viktimizace. Nyní budou tyto zdroje postupně analyzovány a závěrem reflektovány s ohledem na možnosti dalšího výzkumu a jejich politického řešení.

Fyzické násilí

Fyzické násilí představovalo nejčastěji zmiňovaný zdroj nebezpečnosti v Havířově-Šumbarku. Hrozby krádeže, vloupání, vandalismu a obtěžování různého druhu bývaly sice také uváděny, avšak obvykle jim byla připisována menší závažnost. Na rozdíl od mezilidského fyzického násilí totiž neohrožují místní obyvatele na zdraví a životě.¹² Neznamená to však, že by byly zcela zanedbatelné. Řada informantů je prezentovala jako záminku pro vypuknutí násilného konfliktu. Například obtěžování formou znečišťování společných prostor v domě může vést ve fyzické napadení, jak to popisuje informant níže:

Mě sere, že tu Cigáni dělají bordel. Psi tu serou po schodišti všude, bordel po sobě nechávají, pytle se smetím nechávají tak, víš, nebo to hodí do sklepa a sere na to. Víš, jak to je. Špinavci, špinavý národ. [Nedá se s nimi domluvit.] To nejde. Oni by tě nejradši zbili. Začnou na tebe řvát, že to není jejich: „To mi tu někdo hodil,“ a tak.

K fyzickému násilí a ostatním hrozbám je tedy vhodnější přistupovat na způsob jednoho kontinua nebezpečnosti. Strach z fyzického napadení znatelně pozna-

¹¹ Deduktivně odvozené kódy byly zvoleny v návaznosti na výzkumnou otázku, která se ptala po významu bezpečnosti z perspektivy obyvatel dané lokality. Jedná se o kódy jako „hrozba“, „ohrožovaný“, „nebezpečný subjekt“ atp.

¹² Fyzickému násilí zde rozumím jako použití tělesné síly za účelem způsobení újmy na těle jiného člověka. Někteří autoři nazývají tuto formu násilí jako každodenní [Bourgois 2001] nebo přímou [Galtung 1990] ve snaze odlišit ji od jiných forem (strukturální, politická, symbolická, kulturní aj.). Poulíční kriminalitou pak míním všechno jednání, které by za jistých okolností mohlo být stíháno podle trestního práva a které se odehrává na veřejnosti či v soukromých prostorech obyvatel dané lokality.

menával sociální vztahy uvnitř lokality. Dobře to ilustruje úvaha informanta, jenž tvrdil, že kdyby náhodou v lokalitě srazil autem dítě, určitě by nezastavil. Zavolal by na pohotovost, ale z auta by nevystoupil. Byl přesvědčený o tom, že by ho místní zlynčovali.

V souvislosti s pácháním fyzického násilí se v diskurzu lokality konstituovaly dvě hlavní subjektivní pozice: Cigáni a feťáci. I když se jejich významy mohou zdát samozřejmé, prozkoumání způsobů jejich používání informanty odhaluje opak. Nejenže nutně neoznačují všechny lidi ztotožňované s Romy nebo uživateli pervitinu, ale především každý z nich odkazuje ke specifickému vysvětlení vzniku násilného jednání. Problém fyzického násilí je tudíž vnímán primárně jako problém s Cigány a feťáky. Přitom platí, že Cigány za nebezpečný subjekt dosazovali spíše Češi, kdežto s feťáky operovali spíše Romové.¹³

Pojem „Cigán“ má ve studovaném diskurzu mnoho negativních konotací, které korespondují s protiromskými předsudky a stereotypy dlouhodobě existujícími v české společnosti [Davidová 2012; Weinerová 2014]. V jejich jádru se nachází představa o esenciální jinakosti Romů [srov. Hejnal 2012]. Ti jsou považováni za nositele specifické „kultury“, „mentality“ či „krve“, což se projevuje specifickým životním stylem, jenž je v řadě ohledů konstruován jako antagonistický vůči dominantní, tj. české společenské skupině [srov. Stejskalová 2012]. Z antagonismu životních stylů potom vyplývá i fyzické násilí, za nějž byli činěni odpovědní Romové. Právě oni se měli v případě konfliktu uchýlovat k násilí jakožto prostředku jeho řešení. Součástí konstrukce Cigána je tedy představa o inherentně násilné povaze takto identifikovaných jedinců, která vyplývá z jejich podstaty (ať už je definována sociokulturně, nebo geneticky).

Někteří informanti vnímali z toho důvodu své bytí v lokalitě útrpně. Výjimečné nebylo ani líčení místní situace jako etnického konfliktu, kde Cigáni ohrožují Čechy („války bílých, černých,“ slovy jedné informantky). Toto bezpečnostní rámování však nebylo přijímáno bezvýhradně. Především byla problematizována představa, že by všichni Romové byli nebezpeční. V tomto ohledu představuje důležitý moment rozlišování místních obyvatel na starousedlíky a novousedlíky, což je časté také v jiných lokalitách [viz např. Kafková, Sokačová, Szénássy 2012]. V lokálním diskurzu bylo velmi silně přítomno vyprávění o přistěhovalcích, kteří ohrožují starousedlíky – české i romské. Variantou tohoto rozlišování místních obyvatel bylo dělení na základě věku, genderu a geografického původu. Za ne-

¹³ Slovo „spíše“ je zde třeba zdůraznit. Jedná se skutečně jen o tendenci; lze doložit nejen odmítání chápání Romů jako nebezpečných na straně českých informantů, ale i reprodukci protiromského diskurzu u Romů. A nezřídka se obě tendence daly identifikovat u jednoho informanta. Někteří Romové mluvili nejen o feťácích, ale také o Cigánech ve smyslu nebezpečného subjektu. Obdobně někteří Češi chápali jako nebezpečné jak Cigány, tak feťáky. Proto se také ve své analýze primárně vztahuji k diskurzu, který jedince a jejich promluvy přesahuje, ačkoli se ve vlastním výkladu odvolávám z důvodu lepší čtivosti textu právě na ně.

slušné a nebezpečné byli považováni spíše mladí než staří, spíše muži než ženy a spíše ti Romové, kteří se narodili a dlouho žili na Slovensku, než ti, kteří již měli dlouhodobou zkušenost s životem v ČR.

Je však nutno dodat, že toto rozlišování nakonec nijak schéma etnického konfliktu, kde proti sobě stojí slušní Češi a neslušní Romové, nevyvrací. „Slušní Cigáni“, jejichž výsadními představiteli jsou starousedlí Romové, byli pojmáni jako ona příslovečná výjimka potvrzující pravidlo [srov. Křížková 2013: 35–38]. Přestože naprostá většina českých informantů znala nějakého slušného Roma, vždy byli traktováni jako zvláštní případ a nejednou byli využíváni k pošpinění těch ostatních: kdyby totiž skutečně *chtěli*, mohli by být slušní. V tomto ohledu se vina Romů jako celku ještě prohlubuje. Jakkoli mohou výrazy jako kultura, mentalita či krev budit dojem esencialismu, dichotomie Češi versus Cigáni je primárně konstruována v rámci moralistického diskurzu.

Přítomnost feťáků byla mnohokrát prezentována jako charakteristický znak lokality a jeden z jejích největších problémů.¹⁴ Stejně jako v případě Cigánů platí, že ani feťáci netvořili v očích informantů homogenní kategorii. Za nebezpečné byli považováni pouze ti, kteří se v důsledku své závislosti na pervitinu nebyli s to kontrolovat. „Jsou agresivní prostě, když nemají prachy, dělají blbosti. Je jim to jedno.“ Toto je jeden z mnoha výroků popisující ztrátu jakýchkoli zábran, jež údajně pervitinovou závislost doprovází. Podstatné je, že závislost na drogách upozaduje význam etnicity. „Když je feťák, tak může být třeba žlutý,“ objasnila jistá informantka většinový pohled na vztah mezi Romy a feťáky. Vedle etnického konfliktu je tedy pro studovaný diskurz příznačný konflikt sociokulturní, kde proti sobě stojí „závisláci“ a všichni ostatní a kde vina padá na specifický životní styl spojený s konzumací pervitinu.

Tento životní styl vyrůstá ze všeobecně pocíťované nudy a byl spojován mimo jiné s psychickými problémy, stihomamem, agresivitou a především pak s intenzivním pouličním životem [srov. Walach 2013]. Ten kromě užívání pervitinu obsahuje také hraní výherních automatů, páchání majetkové kriminality a násilí. To bylo ovšem zpravidla chápáno jako ten méně vhodný způsob získávání finančních prostředků, neboť je jeho užití poměrně rizikové; vždy zahrnuje možnost potýkání se s trestní justicí. Za účelem jejího omezení se tak feťáci raději uchylují k „podělávání“, jak se obecně říká různým druhům podvodného jednání. Mezi ta nejcharakterističtější náleží žádost o půjčení peněz, které nemají být z pohledu žadatele nikdy vráceny. Podstatné je, že prodlužována může být nejen doba splatnosti, ale také zvyšována vypůjčená suma. Zkušenosti podvodníci se vyznačují tím, že dovedou svou oběť udržovat v přesvědčení, že nebyla okradena – půjčka jenom zatím nemohla být z různých důvodů vrácena.

¹⁴ Rovněž podle výsledků šetření zaměřeného na názory a zkušenosti Romů žijících ve vyloučených lokalitách patří drogy k největším problémům v místě jejich bydliště [AUGUR Consulting 2015: 33].

Fyzické násilí však ani z tohoto vztahu zcela nemizí, stále existuje jako hrozba udržující podělaného v patřičných mezích. Podělávači mohou svou oběť zastrášovat nebo ji přímo napadnout, pokud by se příliš aktivně dožadovali splacení dluhu. Násilí nadto sehrává důležitou roli při utváření místních hierarchií. Lidé schopní efektivně využívat násilí disponují „respektem“, symbolickým kapitálem, který je do značné míry chrání před potenciálními útoky. Získání reputace věhlasného rváče – „stfelce“ – musí být tedy vzato v potaz jako specifický statek, který motivuje používání fyzického násilí vedle materiálních zdrojů [srov. Walach, Císař 2013]. Jakkoli komplexní fenomén násilí v lokalitě a jeho příčiny jsou, řešení tohoto problému bývalo často prezentováno jako velmi jednoduché: zbavit se feťáků, kteří ohrožují všechny ostatní obyvatele, a obecně zlepšit mezilidské vztahy v lokalitě.

Teritoriální stigmatizace

Cigáni a feťáci ovšem neohrožují své sousedy pouze na tělesné integritě. S jejich přítomností v lokalitě se pojí hrozby spíše ontologického charakteru, jež v konečném důsledku postihují všechny obyvatele vyloučené lokality, kteří jsou vystaveni různým ústrkům ze strany lidí žijících mimo ni. Tyto hrozby jsou dále analyzovány pomocí konceptu teritoriální stigmatizace [Waquant 2007]. Ještě předtím je však zapotřebí konceptualizovat ontologické ohrožení vztahující se k Cigánům a feťákům. K tomu využívám koncept symbolického poskvrnění, který formulovala Mary Douglasová [2014] v rámci svého pojednání o rituální nečistotě.

V české společnosti patří Romové a uživatelé drog k nejvíce stigmatizovaným skupinám [srov. Rabušic 2000].¹⁵ V Havířově-Šumbarku tomu není jinak. Už to, že za nebezpečné byli označeni právě Cigáni a feťáci, lze interpretovat jako projev jejich stigmatizace. A potvrzují to také další skutečnosti. Ve studovaném diskurzu byli Cigáni i feťáci nezřídka spojováni se špinou. U Cigánů bylo typicky poukazováno na jejich nečistotu a nepořádnost, což ilustruje výše uvedená citace informanta, jenž Romy charakterizoval jako „špinavý národ“. U feťáků byl zase akcentován jejich zanedbaný zevněšek a nemoci spojené s užíváním pervitinu, jakož i schopnost vyvolat závislost na pervitinu u jiných lidí. Tuto schopnost „kulturní nákazy“ dokládá citace níže. Informantka zde nejprve popisuje prodej drog dětem jejími sousedy feťáky. Následně vyjádřila obavu z toho, že její nej-

¹⁵ V šetření vztahu k národnostním skupinám žijícím v ČR z února 2015 získali Romové vůbec nejhorší ohodnocení ze sedmnácti skupin [CVVM 2015]. Soužití romské a neromské populace v ČR hodnotilo v roce 2014 84 % české veřejnosti jako špatné a podobně tomu bylo i v předchozích letech [CVVM 2014]. Lidé závislí na drogách skončili rovněž na posledním místě v šetření tolerance k vybraným společenským skupinám. Za sousedy by je nechtělo 88 % respondentů [CVVM 2016].

mladší dítě samo začne drogy užívat. Důvody k tomu přitom primárně hledala na straně fetišů coby poskytovatelů návykové látky:

A když jsme tady měli ty sousedy, tak to jste tady viděl normálně. Děcka šly do školy, zaklepaly, oni jim podali něco, voni jim daly [peníze] a šly pryč. Já jsem na ně jednou zaklepala a řekla jsem jim, že ještě jednou to uvidím a zavolám policajty. A taky jsem jim řekla, že jestli to někdy prodaj mým dětem, tak sama osobně tam vlezou a všechny je tam pozabíjím. [...] My máme sami desetiletý dítě. Tak si představte, že nás čeká budoucnost taková, že nám naše dítě bude fetovat někdy nebo brát drogy. To bysme teda nechtěli, když nám to nedělali ani ty ostatní, tak proč by nám to měl dělat on.

Kategorie špíny může být čtena jako odraz existence symbolických meziskupinových hierarchií [Douglasová 2014: 73]. Podle Douglasové představuje (rituální) nečistota univerzální systém sociální klasifikace. Nečistota není primárně otázkou hygieny a nemocí, nýbrž jakousi nemístnou věcí, prvkem vymykajícím se symbolickému řádu daného společenství a hrozícím jeho zničením. Mezi nečistotu a nebezpečnost je tak úzký vztah. Douglasová ostatně konceptualizovala nečistotou jako „konkrétní třídu nebezpečí“ [ibid.: 143], jež nutí ty, kdo s ní přicházejí do kontaktu, reagovat ve prospěch zachování statu quo. Jakkoli zjednodušující tento přístup je, vztah mezi nečistotou a nebezpečím lze tedy pojmout následovně: Nebezpečí funguje jako záminka pro vyhýbání se znečištění [ibid.: 111]. Strach ze skupin stigmatizovaných jako fyzicky nebezpečných je v konečném důsledku strachem ze symbolického poskvrnění a jeho důsledků.

Symbolické poskvrnění lze vnímat jako mechanismus zpochybňování ontologické bezpečnosti [Giddens 1991: 92–100]. Jedinice staví do mimořádných situací a neustále hrozí vznikem chaosu. Řada informantů právě proto pocítovala svůj pobyt v lokalitě jako nesnesitelný. Níže uvedená citace to přibližuje na příkladu informantky, která se z lokality odstěhovala. Zdůvodnila to takto:

Oni [nově přistěhovalí Romové] už byli takoví jiní, takoví hodně namachrovaní, takoví hluční víc, takoví jako, že mám pocit, že když bysme se míjeli na chodníku, já bych byla ta, která by odstoupila, protože oni byli takoví... Já nevím, jak to mám říct. Takoví jiní prostě. Takoví frajeři, co jim patří svět. Oni se tak opravdu promenádováli, prezentovali, že ten Šumbark je jejich a kdo je víc. Já jsem si tam připadala jako ta menšina. Ale fakt až v těch posledních letech, bydlela jsem tam 20 let a bydlelo se nám tam moc dobře.

Nárůst ontologické nebezpečnosti je ve výše uvedené citaci pojímán jako změna v mocenském postavení dvou společenských skupin. Zvyšující se počet Romů v lokalitě byl informantkou pocítován jako ohrožení jejích privilegií vztahujících se k příslušnosti k dominantní společenské skupině (většina). Sama si začala připadat jako „menšina“, když si uvědomovala, že to ona by měla činit ústupky, jako

je uhýbání z cesty, nově vznikající většině. V důsledku této pro ni mimořádné situace se raději odstěhovala, ač sama nikdy napadena nebyla.¹⁶

Na uvedené citaci je pozoruhodná ještě jedna věc. Symbolické poskvrňování představuje proces, který lze jen obtížně artikulovat. Sama informantka přiznávala, že „nevím, jak to má říct,“ jak má popsat, co jí přesně vadí na tom, že sdílí prostor s (nově přistěhovanými) Romy. Mezi informanty však byli i tací, kteří tento symbolický rozměr v soužití s jinými byli s to reflektovat. Jeden informant přičítal vznik pověsti nebezpečné lokality tomu, že „většina majoritní společnosti si myslí, že ta čtvrť je nejhorší, protože tam bydlí Romové, nebo jak se řekne lidově, Cigáni. Tam bydlí ti [kteří] kradou, zabíjej a přepadaj.“ On sám však tento popis situace odmítal: „Já můžu potvrdit, že to problém není. Žiju tady.“ Podobně se vyjádřil také informant citovaný níže. Ptal jsem se ho, čím to je, že spousta romských obyvatel, s nimiž jsem mluvil, říkala, že se v lokalitě necítí dobře a že je tady plno feťáků.¹⁷ Odpověděl:

To jsou takové řeči, víš, že když se to stokrát opakuje, tak to hovoří i oni. Oni prostě se už stydí říct, že bydlí [v lokalitě], že bydlíš v tom ghettu a tak. Všichni chtějí jít pryč, ale já nevím, proč chtějí jít pryč. Pak se odstěhují někam na sídliště, na druhý Šumbark, a každý den jsou [v lokalitě]. To jsem zažil. Prostě řekl, že nechce být tu, nechce bydlet mezi Romáky. On to řekl, ale každý den je [v lokalitě], protože nemá kam jít, nemá tam rodinu, nemá tam své kamarády a celý den je tu.

Vědomí příliš těsného soužití s Cigány a feťáky vyvolávalo v informantech stud a úzkost, kterou posilovaly jejich styky s lidmi mimo lokalitu a dominantními institucemi. Mnoho informantů se setkalo s odlišným zacházením kvůli bydlení na špatné adrese. Někdy to byl jen údiv, jindy neskrývané pohoršení.

Více informantů nechtěli přátelé navštěvovat v místě jejich bydliště. Jedna paní kvůli tomu raději návštěvy u sebe doma odmítala. Informantka provozující v lokalitě večerku popisovala opadnutí zájmu jejich bývalých spolužáků ze střední školy, když se dozvěděli, že se nachází v dané lokalitě. Dva informanti se setkali s opovržením na obecním úřadě. Úřednice tehdy prohlásila: „Tam bydlí ještě takoví?“ A dále jim naznačovala, že v jejich sousedství by nikdo normální

¹⁶ Podobně představitelé městské i státní policie tvrdili, že kriminalita není v dané lokalitě zastoupena ve vyšší míře než v jiných částech města. To prohlašovali nejen v rozhovoru se mnou, ale také na zasedání obecního zastupitelstva. Ani já jsem během pobytu v terénu mnoho případů fyzického násilí neviděl.

¹⁷ Vymezování se vůči feťákům na straně romských informantů může být interpretováno jako důsledek jejich nerovného postavení v symbolických hierarchiích české společnosti. K zajištění co největšího odstupů od nečistých je třeba se přihlásit k odpovídající distinkci. Pro Romy představují feťáci vhodnější označení nebezpečnosti v lokalitě proto, že na rozdíl od jakéhokoli specifikování „neslušných“ skupin uvnitř romské populace neobnášejí riziko poskvrny vyplývající ze samotné příslušnosti k této populaci.

nebydlel. V několika případech byla zaznamenána i diskriminace, především ve vztahu k zaměstnání. Jeden romský informant popisoval, že už měl téměř před podepsáním smlouvy, ale pak se zaměstnavatel zeptal, kde přesně v obci bydlí. Jakmile se dozvěděl, že je z Havířova-Šumbarku, svou nabídku zaměstnání stáhl. Zdůvodňoval to tím, že má s lidmi odtamtud špatné zkušenosti.

Výše uvedené zkušenosti lze chápat jako projevy teritoriální stigmatizace. Loïc Wacquant [2007] ji definuje jako relativně nezávislou sílu v procesu diskvalifikace jedince na základě místa jeho bydliště z plného společenského přijetí. Vychází tedy z přístupu Ervinga Goffmana [2003: 11], jenž stigmatu rozumí jako „silně diskreditujícímu atributu“. Autorův výčet zdrojů diskreditace v oblasti tělesné, morální a tribální (etnické) nicméně Wacquant rozšiřuje o místo bydliště, jenž účinky těchto zdrojů, zaplavující stigmatizované pocitem studu a méněcennosti, násobí.

Obyvatelé stigmatizovaných lokalit však svůj úděl pouze trpně nepřijímají. Před dopady teritoriální stigmatizace se brání různými strategiemi. Wacquant [2007: 68] nazval jednu jako *postranní očerňování a vzájemné odloučení*, neboť spočívá v přenosu stigmatu na „anonymního démonizovaného druhého“. Anonymního proto, že se málokdy jedná o konkrétní osoby, ale téměř vždy o vágně definovanou skupinu (jako jsou Cigáni a feťáci). Démonizovaného proto, že je činěn zodpovědným za veškeré problémy lokality, včetně její negativní reputace. V tomto světle může být důraz na nebezpečné sousedy interpretován nikoli jako pojmenování svébytného problému (fyzické násilí), ale jako manifestace symbolické obrany před teritoriální stigmatizací.

Ať tak či onak, zkušenost s bydlením v lokalitě, jejíž pověst negativně ovlivňuje přítomnost stigmatizovaných společenských skupin, ohrožuje ontologickou bezpečnost jejich obyvatel. Mechanismus, který to zajišťuje, lze konceptualizovat jako teritoriální stigmatizaci.

Strukturální viktimizace

„Bojíme se, že bude malá výplata.“ Tato odpověď informantky na otázku, čeho se lidé v Havířově-Šumbarku bojí, odkazuje k poslednímu významnému zdroji nebezpečnosti. S odkazem na viktimologickou literaturu jej konceptualizují jako strukturální viktimizaci, respektive jako fenomén, kdy je kategorie zločinu spojována „s pocity deprivace, neštěstí, diskriminace nebo pesimismu, který pramení z daleko obecnějšího pocitu nespravedlnosti“ [Sessar 2001: 13]. A stejně jako v případě teritoriální stigmatizace je třeba vzít v úvahu možnost, že fyzické násilí Cigánů a feťáků může být „symbolem, kódovým slovem nebo metaforou, která reprezentuje zcela odlišné problémy“ [ibid.].

Paleta těchto problémů je poměrně pestrá. Většina jich však odkazuje k poklesu životní úrovně obyvatel Havířova-Šumbarku a jejich nedostatečnému sociálnímu statusu v souvislosti se společensko-ekonomickou transformací po roce

1989.¹⁸ Podstatnou část rozhovorů tvořily stížnosti informantů na chudobu, nedostupné či nedostatečně ohodnocené pracovní pozice, rostoucí náklady na bydlení, zadluženost, exekuci, rasismus a na materiální a symbolický úpadek lokality, včetně snížení kvality mezilidských vztahů, respektive nárůstu nedůvěry pociťované ve vztahu k sousedům a celkového odcizení od lokality. Na jedné straně si informanti stěžovali, že už málokoho v lokalitě znají a ani sousedi z jednoho vchodu bytového domu se nepozdraví. Na straně druhé byly samy známosti prezentovány jako důvod ohrožení. V citaci níže to popisuje informant, jenž v lokalitě vyrostl a nyní tam bydlí se svou rodinou:

Kdysi to bylo úplně jinačí. Kdysi to bylo úplně na jiném stupni. Jako kluci, co jsme chodili spolu ven, tak jsme byli banda jak sviňa, nás bylo úplně hodně. Teď, jak se na to dívám z toho pohledu, jak se to tady změnilo, tak jsme zůstali dva. Všichni se odjebali, prostě mají rodiny, odstěhovali se a to. Teď se mi to zdá takové, že ta mládež je hodně agresivní, že se nemůžeš na nikoho spolehnout. Kdysi to bylo lepší. [...] Teď je to takové, že fakt nevíš, od koho máš čekat, že ti podrazí nohy.

Uvedené sociální problémy informanty velmi frustrovaly; vyvolávaly v nich pocity nepatřičnosti a méněcennosti a prohlubovaly jejich nejistotu ohledně budoucího vývoje. Převládal u nich pocit ztráty „dobrého bydlení“, byť lokalitu nelze považovat za prostorově či infrastrukturně vyloučenou – sídlí zde řada občanských, neziskových i komerčních institucí a je plně integrována do systému městské hromadné dopravy [Kvasnička 2010: 61–62].

Vzhledem k tomu, jak často byla dnešní neblahá situace poměřována s lepšími poměry před sametovou revolucí, lze v konečném důsledku nahlížet na tuto kritiku jako na kritiku současného režimu z úst „poražených“, jimž společensko-ekonomická transformace nepřinesla ani tak svobodu, jako spíše „existenční (a koneckonců i existencionální) úzkost“ [Kunštát et al. 2014: 80] či ztrátu bezpečnosti.¹⁹ Jeden informant to vložil takto:

Za komunisty jsi mohl jít ven a věřit jsi každému, ale teď nemůžeš jít ven a věřit každému. Ty nevíš, kdo tě překvapí. Ty se musíš furt hlídat, furt musíš mít tu bezpečnost kolem sebe. Jak ji nemáš, přijdeš o to, co si bráníš. Tu je to takhle.

¹⁸ Do roku 1990 patřil okres Karviná k okresům s nejvyšší úrovní mezd v ČR, ta však následně značně poklesla. Zatímco v roce 1990 zde byla výše průměrné hrubé mzdy na 116 % celostátního průměru, v roce 2005 to bylo již jen 84 % [Poledník 2015: 32].

¹⁹ Na celospolečenské úrovni byly bezpečnost občanů a kriminalita a sociální jistoty hodnoceny jako oblasti, kde došlo po roce 1989 k největšímu zhoršení. V roce 2014 je za v současnosti lepší považovalo pouze 17 %, respektive 18 % respondentů [Kunštát et al. 2014: 87]. Celkově však vnímalo poměry před revolucí jako lepší jen 18 % respondentů, 38 % je hodnotilo jako horší a ostatní se nedokázali rozhodnout či nevěděli [ibid.: 83].

Porevoluční doba bývala v diskurzu lokality charakterizována jako „strašně zlá“ či „strašně krutá“, jako období, kdy „se uvolnily mravy“ a ve kterém se nízkopříjmovým skupinám nedaří. „Tahle demokracie je jen pro bohaté, zlatý komunismus,“ ozřejmil svůj pohled na změnu režimu jeden informant. Pozoruhodným svědectvím o odstupu od polistopadového režimu mezi mladšími obyvateli pak je specifický způsob používání slova „politika“, ba dokonce i „demokracie“. Ve studovaném diskurzu představují synonyma pro podvod.

Při hodnocení aktérů vládnutí se pozornost upínala především na radnici a Byty RPG, tehdy dominantního vlastníka bydlení v lokalitě. Nejedním informantem byl přesvědčen, že se stal spolu s dalšími obyvateli Šumbarku obětí spiknutí. Právě radnice a Byty RPG byly činěny zodpovědnými za to, že se do lokality stěhují Cigáni. Níže odpovídá informantka na mou otázku, proč se podle ní stěhuje tolik Romů do lokality:

Protože jim to dovolila radnice. Kdyby to nedovolila, tak jich tu nedají nikdo. Z toho mají. Pan Bakala tady má byty. Koupil si to, jak bych to řekla, koupil si to za levně, i když jsme si to správně měli koupit my, nájemníci, co tu bydlíme, já skoro 50 let. Ne. Jemu to prodali za pakatel. A on se vytahuje, v Praze je hezky, tam ho chválí, ale přijď na Havířov. Uvidíš. Kdybys tu přijel, tak tě kopnou do řiti. [...] Každý rok se zvyšuje nájem v tom bytě. 7 000 za byt a já mám důchod 10 000. [...] Ale Cigánům se dají různé slevy, jim dají slevy na všechno. Jak jste se ptal proč, to je radnice domluvená s Bakalou. To tu je všechno podfuk. On si to tu koupil po OKD, on je uhlobaron, pan Bakala. Každý ho teď poslouchá.

Motiv konspirace posilovala zpráva o tom, že stěhování Romů probíhá organizovaně pod rouškou tmy v neoznačených autobusech. Když jsem jedny informanty zmiňující tuto informaci upozornil na to, že primátor i představitelé poskytovatele bydlení tuto informaci vyvraceli jako fámu, tvrdili, že na vlastní oči viděli, jak Romové vystupují z autobusů s dětmi a kufry.

Fyzické násilí a špinavost nebyly jedinými atributy připisovanými Cigánům a fetišákům v místním diskurzu. S oběma subjekty byla také spojována představa, že se jim navzdory výše uvedeným útrapám daří, a to na úkor ostatních členů společnosti. Ať už to bylo dáno jejich údajným zneužíváním sociálních dávek, zvýhodňováním v systému sociálního zabezpečení či poskytováním bydlení a služeb s tím spojených, anebo představou o jejich nepostižitelnosti v systému trestní justice, informanti to zakoušeli jako nespravedlnost. A nespravedlnost to byla o to nesnesitelnější, o co více byly „vláda“ či „stát“ chápány jako aktéři, kteří tyto problémy nijak neřeší a kterým nelze důvěřovat.

Nedůvěra se tedy týká nejen obyvatel lokality, ale také veřejných institucí. Na příkladu sociálního odboru obecního úřadu to dokládá níže uvedená citace. Informantka se zde domnívá, že Romové jsou v systému sociálního zabezpečení zvýhodňováni na úkor Čechů, a toto své přesvědčení si ponechává navzdory tomu, že to pracovnice odboru rozporovala:

Když jdete žádat, s prominutím, podporu nebo něco, tak si v té místnosti vyřvou nebo vydupou všechno. A oni jim neřeknou ne. Já to nechápu tohleto. [...] Mně tvrdí ta paní ze sociálky, že máme všichni stejně. Já si to ale taky nemyslím. Oni jsou hlavně znalí. Ví prostě, kde co můžou, jakou korunu vytlačit, a to je zase moje blbost, protože neznalost zákona neomlouvá.

S pocíťovanou nepostižitelností Cigánů a feťáků v systému trestní justice koreponduje vnímání policie jako instituce, která se primárně vyznačuje nečinností [srov. Ort, Ripka, Pospíšil 2016]. Policisté buď absentovali v lokalitě úplně, nebo lokalitou pouze projížděli autem. A pokud jejími ulicemi procházeli, tak v nesprávný čas. Poptávání byli zejména ve večerních a nočních hodinách a v hernách. Vůbec nejsilněji pak byla policie kritizována za to, že neřeší dostatečně ani ty situace, jichž se stala svědkem. Ilustrovat to lze okradením přítelkyně jednoho informanta, jež pracovala v místní večerce. Jak tvrdí dotyčný níže, policisté se tím příliš nezabývali:

[Přítelkyně] [d]ělala tady v obchodě prodavačku. Vykradli jí obchod a ti policajti neudělali nic. Byli to feťáci. Mně nešlo o to, že to vykradli, to nejsou moje peníze, ale šlo o to, že byli feťáci. Co kdyby jí ublížili. Policajti to vůbec neřešili. [...] Oni řekli, že si to máme vyřešit sami, tak jsme ho zbili. [...] A je to taky bílý, není to Cigán. Kdyby to byl Cigán, tak ho aji zavřou.

Podobně jako u předchozího zdroje nebezpečnosti také v případě strukturální viktimizace se Cigáni a feťáci jeví jako obětní beránci. Je na ně možné svalit vinu za sociální utrpení, které je již plně strukturální povahy a které jim zabraňuje v dosahování osobních cílů. Cigáni a feťáci mohou být využíváni k obžalobě současného režimu, který pro informanty znamená nižší kvalitu života. A ta nakonec pro nejednoho informanta byla tím nejdůležitějším problémem. Na výše uvedenou otázku, co je podle nich třeba udělat, aby se lidem z lokality žilo lépe, odpovídali nejčastěji zhruba takto:

Jo, já to můžu říct úplně zásadně. To řeknu určitě. Aby dali lidem práci. To je všechno.

Zatímco v případě fyzického násilí je ohroženo zdraví a život obyvatel lokality, u teritoriální stigmatizace je to ontologická bezpečnost a u strukturální viktimizace lze hovořit o bezpečnosti v podobě obecné kvality života, ve které jsou na přijatelnou míru redukovány obavy z poklesu životní úrovně či relativně nízkého sociálního statusu.

Závěr

V tomto článku byly analyzovány zdroje nebezpečnosti identifikované v diskurzu vyloučené lokality Havřířov-Šumbark: fyzické násilí, teritoriální stigmatizace a strukturální viktimizace. Fyzické násilí bylo informanty z řad místních obyvatel prezentováno jako největší hrozba, s níž se člověk může v daném kontextu setkat. Násilí totiž hrozí ublížením na zdraví i ztrátou života. Přičítáno bylo zejména Cigánům a fetákům a vysvětlováno bylo pomocí představy romské kultury či genů, respektive neschopností se kontrolovat v důsledku užívání pervitinu. Teritoriální stigmatizace obnáší různé druhy ponižování a diskriminace, jimž místní čelí z důvodu svého bydlení na špatné adrese, respektive sdílení prostoru s nejvíce stigmatizovanými skupinami ve společnosti. Strukturální viktimizace se týká pocíťovaného poklesu životní úrovně či obecně nižšího společenského statusu. Ten je výsledkem žádného či nedostatečně ohodnoceného zaměstnání, rostoucích výdajů na bydlení, zadluženosti, exekucí, rasismu a úpadku lokality, včetně nárůstu nedůvěry v sousedy či oficiální instituce.

Fyzické násilí, teritoriální stigmatizaci a strukturální viktimizaci lze považovat za tři typy zdrojů nebezpečnosti proto, že obyvatele vyloučené lokality znejistňují a vyvolávají v nich strach a pochybnosti. Teritoriální stigmatizace a strukturální viktimizace sice neohrožují tělesnou integritu člověka jako fyzické násilí, přesto negativně ovlivňují možnosti jednání jednotlivých obyvatel. Jedná se na jedné straně o ohrožení ontologické bezpečnosti, jež spočívá ve vyvolávání pocitu méněcennosti a nedostatečnosti, a o zpochybnění představy o žádoucí kvalitě života na straně druhé.

Pojímání fyzického násilí, teritoriální stigmatizace a strukturální viktimizace jako různých zdrojů nebezpečnosti je v souladu s konceptualizací (ne)bezpečnosti v KBS. Všechny omezují obyvatele vyloučené lokality v „konání toho, pro co se sami svobodně rozhodli“ [Booth 2007: 112]. Z toho důvodu představuje kritická bezpečnostní teorie důležitý korektiv k dosavadnímu výzkumu nebezpečnosti v českém kontextu.²⁰ Její předností je, že dovoluje pojednat různé fenomény jako hrozby, pokud jsou takto rámovány zkoumanými aktéry. Jestliže (ne)bezpečnost může znamenat v podstatě cokoli, aktéřská perspektiva dovoluje tuto problematiku analyticky ohraničit – určit, co do ní spadá a co už ne. V kontextu vyloučených lokalit byly jako zdroje nebezpečnosti dosud rozeznávány primárně pouliční či extremistická kriminalita. Jak ovšem ukázala tato studie, nejsou to hrozby jediné a v některých kontextech nemusejí být ani těmi nejdůležitějšími, jsou-li tam vůbec přítomny. Jako vyloučené lokality jsou označovány velmi různorodé oblasti [Hurrle et al. 2016]. V dalším výzkumu je třeba předpokládat, že v různých kontextech budou identifikovatelné různé zdroje nebezpečnosti.

²⁰ Samozřejmě není korektivem jediným. V českém kontextu lze uvést ojedinelou studii Renáty Weinerové [1994], kde jsou pod hlavičkou bezpečnosti analyzovány zkušenosti Romů z Prahy 5 v oblastech práce a zaměstnanosti, etnické diskriminace a násilí a trávení volného času v místě bydliště bez použití kritické bezpečnostní teorie.

Zvláštní výzkum by si rovněž zasloužily vztahy mezi výše uvedenými zdroji nebezpečnosti. Směr tohoto bádání jsem ostatně v analýze sám naznačil, když jsem poukázal na to, že fyzické násilí Cigánů a fetišáků nemusí být tak samozřejmým problémem, jak se na první pohled zdá. Možná jsou odkazy na toto násilí opravdu spíše symbolem či kódem pro jiné zdroje nebezpečnosti, takže zmínky o pouliční kriminalitě jsou jen specifickou reprezentací odlišných problémů, souvisejících patrně s obecnou nespokojeností s vlastní společenskou pozicí po roce 1989. Jestli tomu tak skutečně je, to musí být zjištěno dále.

Každopádně platí, že teritoriální stigmatizace a strukturální viktimizace si zasluhují přinejmenším stejnou míru pozornosti jako fyzické násilí a pouliční kriminalita obecně, zajímá-li nás, co nebezpečnost ve vyloučených lokalitách znamená a jakým způsobem lze tento problém politicky řešit. Další výzkum by se tedy mohl soustředit na prohloubení porozumění pouliční kriminalitě, teritoriální stigmatizaci a strukturální viktimizaci v jejich vzájemných vztazích, případně na rozšíření tohoto výčtu o další zdroje nebezpečnosti na základě případových studií jiných vyloučených lokalit, respektive jejich obyvatel.

Jakkoli se tato studie přímo nezabývala otázkou politického řešení nebezpečnosti ve vyloučených lokalitách, jeden závěr z výše uvedené analýzy lze v této oblasti přece jen vyvodit. Fyzické násilí, teritoriální stigmatizace a strukturální viktimizace budou pravděpodobně vyžadovat odlišné strategie řešení. Především je třeba předpokládat, že pokud se budou všechny snahy o zajištění bezpečnosti ve vyloučených lokalitách orientovat pouze na pouliční kriminalitu a její příčiny, teritoriální stigmatizace a strukturální viktimizace velmi pravděpodobně zůstanou tímto úsilím nedotčeny. Strach ze symbolického poskvrnění a diskriminace či nedostatečnou kvalitu života jen stěží odstraní kamerové systémy, asistenti prevence kriminality nebo nulová tolerance [srov. Trlifajová et al. 2015]. I tento předpoklad je však vhodné empiricky prozkoumat, a to především ve spolupráci s obyvateli vyloučených lokalit. Rovněž studium názorů a zkušeností obyvatel vyloučených lokalit s užívanými bezpečnostními strategiemi, jakož i jejich představa a návrhů týkajících se možných alternativ nepochybně poslouží k prohloubení sociologického porozumění (ne)bezpečnosti ve vyloučených lokalitách.

VÁCLAV WALACH je vědeckým pracovníkem katedry antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Vystudoval postgraduální obor politologie se zaměřením na bezpečnostní a strategická studia. Odborně se zajímá o problematiku bezpečnostních teorií a praxí, vernakulární koncepce bezpečnosti, sociální kontrolu, kulturní a narativní kriminologii a problematiku sociálního vyloučení. Je autorem několika kolektivních monografií a odborných studií.

Literatura

- AUGUR Consulting. 2015. *Shromáždění názorů Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách na činnost Policie České republiky a názorů a podnětů na změnu a z kvalitnění její činnosti*. Brno: AUGUR Consulting.
- Bigo, D. 2014. „Security: Encounters, Misunderstandings and Possible Collaborations.“ Pp. 189–205 in M. Maguire, C. Frois, N. Zurawski (eds.). *The Anthropology of Security: Perspectives from the Frontline of Policing, Counter-Terrorism and Border Control*. London: Pluto Press Press, <https://doi.org/10.2307/j.ctt183p3j7.16>.
- Booth, K. 1991. „Security and Emancipation.“ *Review of International Studies* 17 (4): 313–326, <https://doi.org/10.1017/S0260210500112033>.
- Booth, K. 1999. „Nuclearism, Human Rights and Constructions of Security (Part 2).“ *The International Journal of Human Rights* 3 (3): 44–61, <https://dx.doi.org/10.1080/13642989908406828>.
- Booth, K. 2007. *Theory of World Security*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511840210>.
- Booth, K., N. J. Wheeler. 2008. „Uncertainty.“ Pp. 133–150 in P. D. Williams (ed.). *Security Studies: An Introduction*. London: Routledge.
- Bourgois, P. 2001. „The Power of Violence in War and Peace Post-Cold War Lessons from El Salvador.“ *Ethnography* 2 (1): 5–34, <https://doi.org/10.1177/14661380122230803>.
- Bureš, O. 2015. *Private Security Companies. Transforming Politics and Security in the Czech Republic*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Buzan, B., O. Wæver, J. de Wilde. 2005. *Bezpečnost: nový rámec pro analýzu*. Brno: Barrister & Principal.
- Buzan, B., L. Hansen. 2009. *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511817762>.
- Campbell, D. 1992. *Writing Security. United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- CVVM (Centrum pro výzkum veřejného mínění). 2011. „Názory české veřejnosti na situaci ve Šluknovském výběžku“ [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [cit. 26. 8. 2017]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a1643/f9/ob111109.pdf.
- CVVM. 2014. „Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti – duben 2014“ [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [cit. 26. 8. 2017]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/-documents/c1/a7230/f3/-ov140514.pdf.
- CVVM. 2015. „Vztah české veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v ČR – únor 2015“ [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [cit. 26. 8. 2017]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/-media/com_form2content/documents/c1/a7352/f3/ov150306.pdf.
- CVVM. 2016. „Tolerance k vybraným skupinám obyvatelstva – březen 2016“ [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [cit. 26. 8. 2017]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/-documents/c1/a7540/f3/ov160411.pdf.
- D'Costa, B. 2006. „Marginalized Identity: New Frontiers of Research for IR?“ Pp. 129–152 in B. A. Ackerly, M. Stern, J. True (eds.). *Feminist Methodologies for International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511617690.009>.
- Daniěl, J., D. Rychnovská. 2015. „Mezinárodní politická sociologie: výzkum praxe bezpečnosti.“ *Mezinárodní vztahy* 50 (1): 26–45.
- Davidová, E. 2012. „Antigypsyism in Czechoslovakia During the Communist Era

- (1950–1989).“ Pp. 16–30 in H. Kyuchukov (ed.). *New Faces of Antigypsyism in Modern Europe*. Prague: Slovo 21.
- Dillon, M. 1996. *Politics of Security. Towards a Political Philosophy of Continental Thought*. London: Routledge.
- Ditrych, O. 2014. *Tracing the Discourses of Terrorism: Genealogy, Identity and State*. London: Palgrave Macmillan, <https://doi.org/10.1057/9781137394965>.
- Douglasová, M. 2014. *Čistota a nebezpečí. Analýza konceptu znečištění a tabu*. Praha: Malvern.
- Enloe, C. 1996. „Margins, Silences, and Bottom Rungs: How to Overcome the Underestimation of Power in the Study in International Relations.“ Pp. 186–202 in S. Smith, K. Booth, M. Zalewski (eds.). *International Theory: Positivism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511660054.010>.
- GAC (Gabal Analysis & Consulting). 2008. *Sociální vyloučení Romů a česká společnost. Klíč k posílení integrační politiky obcí*. Praha: Gabal Analysis & Consulting.
- GAC. 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v České republice (včetně nevěřejné části)*. Praha: Gabal Analysis & Consulting.
- Galtung, J. 1990. „Cultural Violence.“ *Journal of Peace Research* 27 (3): 291–305, <https://doi.org/10.1177/0022343390027003005>.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- Goffman, E. 2003. *Stigma*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Goldstein, D. 2010. „Toward a Critical Anthropology of Security.“ *Current Anthropology* 51 (4): 487–517, <https://doi.org/10.1086/655393>.
- Hejnal, O. 2012. „Nacionalismus, multikulturalismus, sociální vyloučení a ‚sociálně nepřizpůsobiví‘: Analýza dominantního politického diskursu v České republice.“ *Antropowebzín* (2): 47–66.
- Holý, L. 2010. *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Hoogensen, G., K. Stuvøy. 2006. „Gender, Resistance and Human Security.“ *Security Dialogue* 37 (2): 207–228, <https://doi.org/10.1177/0967010606066436>.
- Hurle, J., L. Sýkora, L. Trlifajová, P. Kučera. 2016. „Socially Excluded Localities Revisited.“ *Geografie* 121 (4): 544–565.
- Jarvis, L., M. Lister. 2013. „Vernacular Securities and Their Study: A Qualitative Analysis and Research Agenda.“ *International Relations* 27 (2): 158–179, <https://doi.org/10.1177/0047117812460880>.
- Kafková, J., L. Sokačová, E. Szénássy. 2012. *Analýza migračních trendů na Šluknovsku (Varnsdorf, Rumburk, Jiřkov, Krásná Lípa a Šluknov)*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- Kaldor, M. 2014. „Human Security.“ Pp. 85–102 in M. Kaldor, I. Rangelov (eds.). *The Handbook of Global Security Policy*. Chichester: John Wiley and Sons Ltd., <https://doi.org/10.1002/9781118442975.ch5>.
- Kluknavská, A., L. Zagibová. 2013. „Nepřispůsobiví Rómovia a slušná väčšina? Spravodajský diskurz po násilných udalostiach na severe Českej republiky 2011.“ *Středoevropské politické studie / Central European Political Studies Review* 15 (4): 300–323.
- Křížková, M. 2013. *Analýza mediálního zobrazení Romů v českých médiích od začátku července 2011 do konce května 2012*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- Kunštát, D., J. Červenka, M. Ďurďovič, P. Tabery, J. Vinopal. 2014. *25 let české demokracie očima veřejnosti*. Praha: Academia / Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

- Kvasnička, R. 2010. *Popis sociálně vyloučených romských lokalit v regionu Ostravska*. Ostrava: Agentura pro sociální začleňování.
- Laclau, E., Ch. Mouffe. 2014. *Hegemonie a socialistická strategie: za radikálně demokratickou politiku*. Praha: Karolinum.
- Lint, W. de. 2009. „Introduction: Security, Exclusion, and Social Justice.“ *Studies in Social Justice* 3 (1): 1–7, <https://doi.org/10.26522/ssj.v3i1.1020>.
- Lint, W. de, S. Virta. 2004. „Security in Ambiguity: Towards a Radical Security Politics.“ *Theoretical Criminology* 8 (4): 465–489, <https://doi.org/10.1177/1362480604046660>.
- Lupták, L. 2017a. „Ako sa vyrába etnicita: bezpečnosť, marginalita a etnorasová stigma.“ *The Journal of Culture* 6 (2): 18–24.
- Lupták, L. 2017b. *(Ne)bezpečnosť ako povolanie*. Brno: Doplněk.
- Lupták, L., J. Paul. 2012. „Enemy Within: Constructing Social Exclusion in the Czech Media, 2010–2011.“ Príspevok prednesený na mezinárodní konferenci *Re-inventing Eastern Europe*. Vídeň, 17.–19. 5. 2012.
- Lupták, L., V. Walach. 2015. „Security! How Do You Study It? An Introduction into Critical Methodologies and Research Methods.“ Pp. 52–72 in J. Daniel, R. Turcsányi, D. Potjomkina, T. Csiki, L. Lupták, V. Walach. *Challenges of Central European Security: Critical Insights*. Brno: Masaryk University.
- Maguire, M., C. Frois, N. Zurawski (eds.). 2014. *The Anthropology of Security: Perspectives from the Frontline of Policing, Counter-Terrorism and Border Control*. London: Pluto Press.
- Mareš, M. 2013. „Antycyganizm prawicowych ekstremistów – propaganda partii politycznych i przemoc.“ Pp. 181–192 in E. Szyszlak, T. Szyszlak (eds.). *Kwestia romska w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego*. Wrocław: Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego.
- MV ČR (Ministerstvo vnitra České republiky). 2011. *Události ve Šluknovském výběžku*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Ort, J., Š. Ripka, F. Pospíšil. 2016. *Bezpečnost a sekuritizace Romů v České republice. Zpráva z kvalitativního výzkumu*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s.
- Paris, R. 2001. „Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?“ *International Security* 26 (2): 87–102, <https://doi.org/10.1162/016228801753191141>.
- Peoples, C., N. Vaughan-Williams. 2014. *Critical Security Studies. An Introduction*. Second and Revised Edition. London: Routledge.
- Poledník, M. 2015. *Analýza struktury bydlení ve správním obvodu ORP Havířov*. Havířov: Magistrát města Havířova.
- Rabušic, L. 2000. „Koho Češi nechtějí? O symbolické sociální exkluzi v české společnosti.“ *Sociální studia* 2 (5): 67–85.
- Rowley, Ch., J. Weldes. 2012. „The Evolution of International Security Studies and the Everyday: Suggestions from the Buffyverse.“ *Security Dialogue* 43 (6): 513–530, <https://doi.org/10.1177/0967010612463490>.
- Rychnovská, D. 2016. „Governing Dual-use Knowledge: From the Politics of Responsible Science to the Ethicalization of Security.“ *Security Dialogue* 47 (4): 310–328, <https://doi.org/10.1177/0967010616658848>.
- Sessar, K. 2001. „Společnost v období transformace a strach z kriminality.“ *Sociologický časopis* 37 (1): 7–22.
- Slačálek, O. 2014. „Obrazy nepřátel: Paměť, ekonomika a zločin.“ Disertační práce. Praha: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova.
- Snyder, C. A. 1999. „Contemporary Security and Strategy.“ Pp. 1–12 in C. A. Snyder (ed.). *Contemporary Security and Strategy*. New York: Routledge, https://doi.org/10.1007/978-1-349-27359-1_1.
- Sociotrendy. 2011. *Situační analýza vybraných sociálně vyloučených lokalit v obci Havířov*. Olomouc: Sociotrendy.

- Stejskalová, M. 2012. „Vylučující povaha utváření české národní identity v súvislosti s rómským obyvatelstvom.“ *Sociální studia* 9 (4): 45–65.
- Tickner, J. A. 1997. „You Just Don't Understand: Troubled Engagements Between Feminists and IR Theorists.“ *International Studies Quarterly* 41 (4): 611–632, <https://doi.org/10.1111/1468-2478.00060>.
- Tickner, J. A. 2005. „What Is Your Research Program? Some Feminist Answers to International Relations Methodological Questions.“ *International Studies Quarterly* 49 (1): 1–21, <https://doi.org/10.1111/j.0020-8833.2005.00332.x>.
- Trlifajová, L., F. Pospíšil, P. Kučera, B. Matysová, B. Kissová. 2015. *Analýza politik nulové tolerance v Litvínově a Duchcově*. Praha: SPOT – Centrum pro společenské otázky.
- Tvrďá, K. 2016. „Role bezpečnostních složek ve střední Evropě: Mapování proměn bezpečnostního pole na případech České republiky, Maďarska, Polska a Slovenska.“ Disertační práce. Brno: Fakulta sociální studií, Masarykova univerzita.
- Vaňková, M. 2008. „„Systém brána' aneb Jak přispívá policie k reprodukci sociálního vyloučení.“ Pp. 125–130 in M. Jakoubek, L. Budilová (eds.). *Romové a Cikáni – známí i neznámí. Interdisciplinární pohled*. Voznice: Leda.
- Wacquant, L. 2007. „Territorial Stigmatization in the Age of Advanced Marginality.“ *Thesis Eleven* 91 (1): 66–77, <https://doi.org/10.1177/0725513607082003>.
- Walach, V. 2013. „Hráči, podělávači, feťáci: Studie každodennosti z české pokročilé marginality.“ Pp. 152–166 in L. Lupták a kol. *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálnokapitalismu*. Brno: Doplněk.
- Walach, V. 2014. „Where Only the 'Decent People' Live: The Gypsy 'Menace' and Forging a Neoliberal Utopia in a Czech Postsocialist City.“ *Wschodnioznawstwo* 8 (1): 71–88.
- Walach, V. 2016a. „(Ne)bezpeční Romové? Analýza významu bezpečnosti ve vztahu k Romům ve vládních dokumentech České a Slovenské republiky.“ *Sociológia* 48 (2): 172–191.
- Walach, V. 2016b. „Advanced Marginalization or Ghettoization? An Analysis of a Czech Socially Excluded Neighbourhood in Terms of Inhabitants' Representations.“ Pp. 141–188 in K. Nedbálková, K. Sidiropulu Janků (eds.). *Doing Research, Making Science: The Memory of Roma Workers*. Brno: Centre for the Study of Democracy and Culture (CDK), Muni Press.
- Walach, V. 2016c. „Význam bezpečnosti v sociálně vyloučené lokalitě.“ Disertační práce. Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita.
- Walach, V., O. Císař. 2013. „„Jak ghetto – ty ublížíš mně, já ublížím tobě': Bezpečnost a pouliční násilí v sociálně vyloučené lokalitě.“ *Lidé města* 15 (3): 391–417.
- Walt, S. 1991. „The Renaissance of Security Studies.“ *International Studies Quarterly* 35 (2): 211–239, <https://doi.org/10.2307/2600471>.
- Waltz, K. N. 1979. *Theory of International Politics*. New York, Reading: McGraw-Hill, Inc.
- Weinerová, R. 1994. *Romanies: In Search of Lost Security?* Praha: ÚEF AV ČR.
- Weinerová, R. 2014. „Anti-Gypsyism in the Czech Republic: Czechs' Perception of Roma in Cultural Stereotypes.“ *Acta Ethnographica Hungarica* 59 (1): 211–221, <https://doi.org/10.1556/AEthn.59.2014.1.10>.
- Wyn Jones, R. 1999. *Security, Strategy, and Critical Theory*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Wæver, O. 1995. „Securitisisation and Desecuritisisation.“ Pp. 46–86 in R. D. Lipschutz (ed.). *On Security*. New York: Columbia University Press.
- Wæver, O. 2011. „Politics, Security, Theory.“ *Security Dialogue* 42 (4–5): 465–480, <https://doi.org/10.1177/0967010611418718>.
- Zedner, L. 2009. *Security*. London: Routledge.